

10. Гийо Дж. Медиа миноритарного языка и общественное пространство // Медиа миноритарного языка: концепты, критика и кейсовое изучение / Под ред. М. Кормака и Н. Хоригэна. – Кливдон, Великобритания: Мультилингвальные Проблемы, 2007 (на англ.яз.).

* * *

Қазіргі Қазақстанның әлеуметтік-коммуникативтік кеңістігі және тілдік жоспарлауы елдің ұлттық құрылысы басталғаннан бастап өзекті мәселеге айналады. Тілдік жоспарлау жобалары тілдің дамуы мен менгеру процессін баяулататын сыни кедергілерінсіз тілді функционалды пайдалануына қолайлы жағдай тудыру мен оны ілгері бастыру әркетіне бағытталу керек. Тілді жоспарлау бағдарламаларын жүзеге асырудағы ұлттық ерекшеліктерін анықтау мақсатында біз назарымызды Лондонның әлеуметтік-коммуникативтік кеңістігіне аудардық. Әлеуметтік-коммуникативтік кеңістігі қоғамдық белгілер, газет-журналдар, жарнамалар, кітаптар, электронды кітаптар, дыбысты хабарландырулар мен Ғаламтордан тұратын біртұтас құбылыс ретінде қарастырылады. Зерттеу нәтижелері бүкіл Қазақстан аумағында, соның ішінде Астана қаласында тілді жоспарлау бағдарламаларын жүзеге асыру жөніндегі ұсыныстарды жасап шығаруға көмектеседі. Зерттеудің сынақ материалдары ретінде көрсетілген түрлі қоғамдық белгілердің суреттері, жарнамалық хабарландырулар, дыбысты хабарландырулар қала халқының ең көп шоғырланған жері болып табылатын Лондон метросында жасалды, және де осы себепке байланысты оның әлеуметтік-коммуникативтік кеңістігі социолингвистикалық зерттеулер үшін үлкен қызығушылық тудыруда.

* * *

Public linguistic space of modern Kazakhstan and language planning gained importance as a consequence of the twenty years' period of nation building of the country. The language planning projects should be oriented on the creating and promoting space and opportunities to speak and hear the language without critical interference. We focused on public linguistic spaces of London to elicit the peculiarities of the national language planning projects' realizations. In this research public linguistic space includes written material (public signs, newspapers, magazines, advertisements, books, e-book readers), spoken material (public sounds) and the Internet. The essential materials for the research were the photographs of different public signs, advertisements, public sounds in the London's underground, the busiest public place in the city, and therefore its public linguistic space is of a great interest for the sociolinguistic study. The research results will help to elaborate recommendations for language planning projects' realizations in Astana city.

Тоқтар Бейісқұлов – Б. Майлин шығармаларын зерттеуші

Ж. С. Арынбекова

І. Жансүгіров атындағы ЖМУ магистранты, Талдықорған, Қазақстан

Аннотация. Филология ғылымдарының кандидаты Т. Бейісқұлов ғажайып сөз зергері, асыл азамат Б. Майлиннің өмірі мен шығармашылығын зерттеуге қырық жылға жуық уақытын арнап алты кітабын, “Би аға” естеліктер жинағын құрастырып шығарды. Олардың сыртында көптеген ғылыми мақалалары және бар. Бастаған ісіне барын салып жұмыс жасайтын ғалым кезінде Б. Майлиннің жинақтарына кірмей қалған, белгісіз болып келген туындыларын шығарумен де шұғылданды. Қазіргі таңда бұл істі әрі қарай жандандыруда.

Адам қоғамындағы ең асыл қазына - сөз өнері. Сонау көне замандардан бастап қазірге дейінгі адам ақыл-ойының маржандары сөз арқылы бізге жетті. Өмірде болған небір оқиғалар мен құбылыстарды, тіршіліктің алуан түсті бояулары мен айшықтарын келер ұрпаққа жеткізетін де сол – тіл құдіреті. *«Бір нәрсе турасындағы пікірімізді, яғни қиялымызды, яки көңіліміздің күйін сөз арқылы жақсылап айта білсек, сол сөз өнері болады. Ішіндегі пікірді, қиялды, көңілдің күйін тәртіптеп қисынын, қырын, кестесін келістіріп сөз арқылы тысқа шығару – сөз шығару болады. Шығарма дегеніміз - осы-лай шығарған сөз...»* /2,147-148 б.б/ - деп тұжырым жасайды сөз өнерінің теоретигі Ахмет Байтұрсынов.

Әр өнердің өз дәріптеушісі, өз зерттеушісі болады. Публицистика саласындағы жетістіктерді үзбей тергеп-тексеріп отыратын білімпаздар қатары саусақпен санарлық қана/1/. Бұл саладағы барды бар қалпында санамалап айттып беру мұрат емес, оны ғылыми негізде саралап талдаушылар әсіресе, қазіргі таңда жоқтың қасы. Жоқ деп айтпаймыз, бірен-саран бар. Сол «бардың» бірі де бірегейі - саяси, ғылыми публицистикалық еңбектерімен танымал болып келе жатқан Тоқтар Бейісқұлов.

Тоқтар Бейісқұловтың халықтың күнкөріс көзі, жер, тіл мәселелері, еңбек адамы, олардың ересен істері төңірегінде қозғаған мақала, толғаныстары аз емес. Қазіргі таңда Тоқтар Бейісқұловтың баспасөз беттерінде жарық көрген

200-ден астам мақаласы бар. Қазақтың алып жазушысы, парасатты азаматы, «Үш арыстың» бірі Бейімбет Майлиннің өмірі мен шығармашылығы туралы мақалаларының саны 65-тен асады. Сонымен қатар, ақын, жазушы, сыншы, ғалым, қоғам-мемлекет қайраткерлері туралы еңбектері де қаншама. Осының бәрі Тоқтар Бейісқұловтың шаршамай, шалдықпай еңбек ететіндігінің дәлелі. Оған мысалдар жеткілікті, мысал керек пе, “Әкелер даңқы жолымен”, “Кеудесін оққа тосып”, “Біздің ауыл Үшқайың!”, “Желтоқсан ызғары”, “Сарбиік сағасында”, “Толғауы тоқсан тағдыр”, “Үйгентас өңірі”, “Таңшолпан жарқырап туды”, “Майлышат” және тағы басқа деректі-публицистикалық зерттеу-толғауларын атасақ та жеткілікті. Бұл туындылардың арқауы - қазақ елінің өткені, болашағы, ел мен жер тағдыры.

Тоқтар Бейісқұловтың ғылыми-шығармашылығының үлкен бір саласы - қазақтың классик жазушысы, алыптар тобының ардақтысы, нақатан «халық жауы» атанған Бейімбет Майлин мен оның отбасының тауқыметін баяндайтын жайлар. Студенттік шақтан бастау алған бұл ғылыми-зерттеу жұмысына Тоқтар Бейісқұлов өмірінің жартысын арнады.

Бейімбет Майлинге арналған ең алғашқы еңбегі белгілі ғалым Темірғали Нұртазиннің басшылығымен жазылған «Талантты да тағанды журналист» атты дипломдық жұмысы. Сосынғылары “Б. Майлин - публицист”, “Қанатты қаламгер”, “Дарын даралығы”, “Бейімбетті атқан кім?” еңбектері. Мазасыз ғалым “Би аға” естеліктер жинағын құрастырып шығарды. Автор ұзақ жылғы ізденісінің арқасында “Қилы заман азабы” кітабын жазды. 2005 жылы “Бейімбет Майлин және ұлт өнері” атты деректі-публицистикалық эссесі баспадан жарық көрді.

Бейімбет Майлиннің тағдыры мен шығармашылығын зерттеп-зерделеумен бірге ол көп ізденістер нәтижесінде автордың көзі тірі кезінде жарияланбаған туындыларын архивтен тауып, жариялатқан. «Кең атыздың таласы», «Күлегеш жеңгей», «Оспан Олжабаев», «Кездескендер» повестері мен жеті фельетонын, төрт очеркін, он тоғыз хатын тағы басқа өлеңдерін, аудармаларын уақыт тозаңынан тазартып көпшілік назарына ұсынған. Тоқтар ағамыз уақыт өте келе Б. Майлин жөнінде “Ұлы тұлғалар” сериясы бойынша “Сарыарқа саңлағы” кітабын шығарып, өзі оған шығарушы, редакторлық қызмет атқарды.

Т.Ә. Бейісқұловтың қаламы қарымды, қоғамдық тұлғасы да еңселі. Ол 1997 жылы

“Бейімбет Майлин - сыншыл публицист” деген тақырыпта диссертация қорғап, филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алды. Республика Әлеуметтік ғылымдар академиясының 2001 жылғы 30 шілдедегі жалпы жиналысының шешімімен Әлеуметтік ғылымдар академиясының құрметті мүшесі болып сайланды. Қаламгер-ғалым - он жыл бойы Қазақстан тарихи-әлеуметтік және құқық қорғау “Әділет қоғамы басқармасының” мүшесі. 2003 жылдан Әл-Фараби атындағы ҚҰУ журналистика факультетіндегі диссертациялық кеңесінің, Жазушылар Одағының және 1965 жылдан Қазақстан Журналистер Одағының мүшесі болып белсенді қоғамдық қызметтер атқарды.

Енді негізгі мәселе, Тоқтар Бейісқұловтың Бейімбеттануға қосқан үлесіне оралсақ, Бейімбет Майлиннің мол жазуына орай бүркеншік аттарының да көп болғанын ғалым Темірғали Нұртазин жазып кеткен. Демек, Б.Майлин шығармашылығын зерттеген ғалымдарды оның өмірі мен шығармашылығы ғана қызықтырып қоймай, «бүркеншік аттары» да елең еткізген. Қазақ әдебиеті тарихында көптеген ақын-жазушылардың бүркеншік атты қолданғаны мәлім, бірақ солардың ішінде бүркеншік аты молы - Б.Майлин. Неге? Әрине, бұл заңды түрде туындайтын сұрақ. Бұл сұраққа әр зерттеушінің өзінің болжамы бар. Үлкен жазушының осындай әдісті не үшін қолданғандығын Темірғали Нұртазин былайша тұжырымдапты:

1) тарихи-саяси жағдайдың түбірлі түрде өзгеруі, сонымен байланысты қаламгердің өзіне басқа мәнді псевдонимді лайық көруі;

2) жазушы бір газетте өз атымен бірнеше мақаланы жариялауды қолайсыз көруі/3,96 б/.

Т.Нұртазин 1968 жылы жарыққа шыққан «Әдебиеттердің көрсеткіштері» кітабында Бейімбеттің бүркеншік атының «жалпы саны отызға жуық» деп көрсетіпті. Бірақ уақыт өте Б.Майлиннің бүркеншік аттарының саны көбейе түсті. Осы салада көп жылдар бойы еңбек сіңірген Т.Нұртазиннің «бәрі түгелденді деу қиын» дегені қалған ғалымдарды ойландырып, қамшылай түсті. Б.Майлиннің фельетондарын зерттеуге үлкен үлес қосқан профессор Т.Қожакеев те осы төңіректе біраз зерттеу жұмыстарын жүргізіпті. Бейімбеттанушы ғалым Серікқали Байменше де осы төңіректе біраз тер төкті. Ғалым «Ауыл», «Ауыл тілі», «Лениншіл жас», «Еңбекші қазақ», «Социалды Қазақстан» газеттерінде жарияланған жазушының туындыларында көбінде «Жасқаншақ», «Алтай», «Қор-

ғасын», «Алакөз» тәрізді бүркеншік аттары да ұшырасатынын ескертеді.

Еңбекқор, алымды қаламгер Бейімбет Майлин «Қазақ», «Ауыл» газеттері мен «Айқап», «Садақ» журналдарында мақалаларын, очерктерін, өлеңдерін, фельетондарын үзбей жариялатып тұрғаны белгілі. Бұл құбылысты Тоқтар ағамыз былайша түсіндіреді: «Журналдың немесе газеттің бетіне бірнеше шығармасын жариялап отырған Бейімбет өз атын елге паш етуден ыңғайсызданып, көбіне бүркеншік аттарды қолданғанын жүйелі, дәлелді түрде көрсеткен. Мысалы, баспасөз бетінде ең бірінші болып кездескен Бейімбет Майлиннің бүркеншік аты «М.М.» екен. Бұл бүркеншік есім 1913 жылы «Фельетон» атты туындысының соңында «Айқап» журналының №21 санында (440-443 б.) жарияланған. Сонымен қатар, Бейімбеттің «Шаңқан», «Малай», «Жолаушы», «Тілші», «М», «Б» деген бүркеншік аттары белгілі. Тек «Малай» деген бүркеншік аты 95 рет кездесіпті»/7,386 б/.

Б.Майлин шығармашылығын тынбай қарастырып келе жатқан Тоқтар Бейісқұлов назарынан мұндай қызғылықты жай қалай қағыс қалсын. Т.Нұртазин зерттеу еңбектерін басшылық-

қа ала отырып Б.Майлиннің бүркеншік аттары әлі де толық табылып бітпегеніне көз жеткізеді. 1983 жылы жарық көрген «Қанатты қаламгер» атты еңбегінде Тоқтар Бейімбеттің бүркеншік аттарының санын 30-дан асырған. Одан әрі зерттеуді тастамай, жалғастырғанының нәтижесінде қазір Биағаның 74 бүркеншік есімі болғаны мәлім. Т.Бейісқұлов Б.Майлиннің бүркеншік аттарын іздестіргенде зерттеуші жазушының шығармалары мен мақалаларын жете білетіндіктен, жазу стиліне, оларда көтерілген проблемалар мен мазмұнына, сөз қолдану мәнеріне, жіті үңіліп, салыстырулар арқылы тұжырым жасағандай. Т.Бейісқұлов Б.Майлиннің бүркеншік есімді көп қолдануы оның бұқаралық ақпарат құралдар бетінде жарияланған мақалаларының көптігі, тақырыбы әр алуан болғандығымен ұштастырады. Бұл тұжырым жоғарыда келтірілен басқа да зерттеушілердің пікірімен орайласып жатыр. Бүркеншік есімдердің анықталуына байланысты Бейімбеттің көптеген беймәлім еңбектері де табылуда. Осының өзі-ақ Б.Майлиннің 74 бүркеншік есімін анықтаған Тоқтар Бейісқұлов еңбегінің маңыздылығын байқатады.

Тоқтар Бейісқұлов анықтаған Бейімбет Майлин шығармалары

№	Шығарма жанры	Туынды атауы		Саны
1	Романдары	1)Қарашаш 2)Азамат Азаматыч 3)Ауыл	4) Қоңсылар 5) Қызыл жалау	5 Алтыншы «Қарашаш» романы табылмады
2	Повестері	1)Шұғаның белгісі 2) Кең атыздың таласы 3) Берен 4) Раушан коммунист 5) Әміржанның әңгімесі 6) Жастық жалыны, кейін «Әдет құшағы» деп аталады 7) Құсайын Құлбеков 8)Тартыс	9)Оспан Олжабаев 10) Атылмаған оқ 11)Жалбыр 12)Хат 13)Қырманда 14)Кездескендер 15)Батыр большевик 16)Күлегеш жеңгей	16

3	Поэмалары	1)Зәйкүл 2)Маржан 3)Рәзия қыз 4)Байдың қызы 5)Өтірікке бәйге 6)Қашқан келіншек 7)Бай ермегі 8)Сағындық 9)Кемпірдің ертегісі	10)Қанай 11)Досалыдан бір дастан 12)Хан күйеуі 13) Қанжар 14) Қосын 15)Байшұбар 16)Бөліс 17)Мырқымбай 18)Көкен	18
4	Пьесалары	1)Шаншар молда 2)Неке қияр 3)Қос қақпан 4)Әмеңгер 5)Қаламқас 6)Қасырмай 7)Қырық парыз 8)Қалпе 9)Сәлде 10)Айша 11)Ауыл мектебі(немесе «Ел мектебі» деген) 12) Бетім-ау, құдағи ғой (әуелі «Алданған»)	13)Келін мен шешей 14)Жасырын жиылыс 15) Көзілдірік 16) Шабуыл 17) Пұрткел 18)Шұға 19) Біздің жігіттер 20)Майдан 21) Талтаңбайдың тәртібі 22)Жалбыр 23) Амангелді	23; табылғаны 16
5	Сценарийлері	Алтын сандық Амангелді		2
6	Либретто	Дидарай		1 «Дидарай» жоғалып кеткен
7	Өлеңдері	201ден асады тағы да табылуы мүмкін		
8	Әңгімелері	96		
9	Фельетоны	132		
10	Очеркі	38		
11	Мақаласы	700-ден асады олардың 300-ге жуығын жинай алды		

Әдебеттер:

1. <http://www.kitaphana.kz> «Публицистика»
2. Бейісқұлов Т. Байтұрсынов А.
3. Бейісқұлов Т. Бес томдық жинағы. Мақалалар, публицистік сараптамалар, очерктер.– Алматы: Толғанай, – 2008. – Т.1. – 512 б.
4. Майлин Б. Таңдамалы. Үш томдық. – 1.Т. – Алматы: Рауан, 1979. – 317 б.
5. Байменшин С. Майлының Бейімбеті. – Алматы: Білім,1994. – 16 б.

6. Бейісқұлов Т. Қайран, Биағаң // Ана тілі 19.10.2009.
7. Бейісқұлов Т. Бес томдық жинағы. 3 том. – Алматы: Толғанай, 2008. – 448 б.
8. Бейісқұлов Т. Бес томдық жинағы. 4 том. – Алматы: Толғанай, 2008. – 448 б.

* * *

Начиная с 1970 года кандидат филологических наук Т. Бейскулов ведет глубокую научно-исследовательскую работу жизни и творчества Б. Майлина. Выдающийся казахский писатель, поэт, публицист затронул душу в то время еще юного журналиста Токтара Бейскулова. На основе

тщательного анализа трудов Б. Майлина Т. Бейскулов выпустил более шести книг, раскрывающих полноту творческого мышления Б. Майлина.

***

From 1970 till present T.Beiskulov candidate of philological sciences is deeply investigating scientific research of

V.Maylin creative work. Popular Kazakh writer, poetry master, publicist touched, at that time young journalist T.Beiskulov's heart by his works. On the bases of exact analyses V.Maylin's works, T.Beiskulov had published more than 6 curriculums rendering critical creative thinking of V.Maylin.

Қазіргі қазақ және хинди тілдеріндегі ағылшын сөздерінің зерттелуі

Б. С. Бокулева

өл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың PhD докторанты, Алматы, Қазақстан

Аннотация. Мақалада қазақ және хинди тілдеріндегі ағылшын сөздерінің мәселелері, ену үдерісі және ағылшын элементтерінің зерттелу аспектілері қарастырылған. Шетел сөздерінің енуінің себеп-салдарын зерттеумен айналысқан шетелдік ғалымдардың тұжырымдары беріліп, оларды кірме үдерісінен ажыратуға назар аударылған. Қазақ және хинди тілдеріндегі шетел сөздерінің ену үдерісінің айырмашылықтары талданып, олардың қолданыс салалары берілген.

Ғасырлар тоғысындағы жаһандану кезеңінде дүние жүзі халықтарының тілін ортақ жүйеге тоғыстыру үдерісі қазіргі кезеңде өрістеп келе жатыр. Осы орайда, тілдер қарапайымданып, бір-біріне жақындай бастаса, ортақ сөздік қор қалыптасуы мүмкін. Осындай жалпы сөздік қорды қалыптастыруда кірме үдерісі белгілі қызмет атқарады. Барлық тілдерде шетел сөздері, кірме сөздер, интернационализмдер, сөз тіркестері бар. Сонымен қатар жаһандану үдерісіне қарама-қарсы мақсаттағы үдерісті де, яғни әр ұлттың тілдік ерекшеліктерін сақтап қалу мәселесін ескеру керек. Кез келген тілдің сөздік қоры кірме сөздер арқылы кемелденсе де, оларды өзінің тілдік заңдылықтарына бағындырады, сондықтан да әрбір кірме элементтер қабылдаушы тілде игерілу үдерісінен өтеді.

Шетел сөздердің басқа тілде игерілуі ғылыми еңбектерде көп қарастырылмаған. Көптеген ғылыми жұмыстарда төмендегідей мәселелер қарастырылған:

1) шетел сөздерінің енуінің себеп-салдарын зерттеумен ХХғ. бастап көптеген лингвисттер айналысып келеді. Л.П.Крысиннің еңбегінде Э.Рихтер кірме сөздердің енуінің негізгі себебі заттар мен түсініктерді атаудың қажеттілігі деп санайтындығын көрсеткен [1, 12 б.]. Тілдік, әлеуметтік, психикалық, эстетикалық және жаңа тілдік формаларды қажет ету, ағылшын сөздерінің қысқа, әрі қолданысқа тиімді екендігі, тағы басқа да түрлі сипаттағы себептер берілген. Ғалым кірме сөздердің ену үдерісі екі тілдік қоғамның мәдени байланыстарының нәтижесі ретінде қарастырған. Л.П.Крысинмен қа-

тар, Э.Хауген, У.Вайнрайх, Ч.Хоккет сынды ғалымдар кірме және шетел сөздердің анықтамасы беріп, оларды кірме үдерісінен ажыратуға назар аударған;

2) Л.П.Крысиннан кейін М.А.Брайтер кірмелердің енуінің келесі себептерін анықтаған [2, 132-135бб.]:

1. сөз қабылдаушы тілдің қорында сәйкес түсінік болмауы;

2. қабылдаушы рецептор тілде кірме сөздің дәл баламасы болмауы;

3. стилистикалық ықпалды қамтамасыз ету;

4. қабылдаушы рецептор тілде эквивалентті бірліктің болмауы.

3) кірме және шетел сөздерінің қабылдаушы тілге ену себептері зерттелген, солардың ішінде: тілдің жаңа сөзді қажет ету факторын С.К.Булич, Л. Блумфилд қарастырған, А.Мартине, Е.Д.Поливанов сөздік әдіс-тәсілдерді үнемдеу мақсатында кірме және шетел сөздерінің ену себепін атады, полисемия және омонимияны жою үшін кірме үдерісінің қалыптасатындығы туралы У.Вайнрайх, Ю.С.Сорокин пікір айтқан;

3) кірме сөздердің түрлері анықталып, сараланған. Л.П.Крысин кірме сөздердің енуінің негізгі 3 түрін функционалдық және құрылымдық айырмашылықтарын табу арқылы көрсеткен: кірме сөздер, экзотикалық лексика, шетелдік сөздер;

4) шетел сөзі (Fremdworter) және кірме сөз (Lehnworter) ұғымдары ажыратылып, сол аталған топтарға жататын сөздердің өзгешеліктері белгіленіп, анықтамалары айқындалған. Өзде-